

ISSN: 2618 - 6098

E-ISSN: 2651-2610

BEMAREJ

**Business, Economics &
Management Research
Journal**

Year: 2018 Volume: 1 Issue: 2

BEMAREJ

**Business, Economics
&
Management Research Journal**

ISSN: 2618-6098 E-ISSN: 2651-2610

BEMAREJ
Business, Economics & Management Research Journal

AYDIN - 2018

BUSINESS, ECONOMICS AND MANAGEMENT RESEARCH JOURNAL

ISSN: 2618-6098 E-ISSN: 2651-2610

Volume: 1

Issue: 2

Year: 2018

Publisher: Dr. Engin ÇAKIR on behalf of Business, Economics and Management Research Journal

Publication Type and Period: Academic Peer-reviewed Journal - Published biannually

Management Place: Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Editor in-Chief of Volume 1 Issue 2 (2018): Dr. Engin ÇAKIR

Co-Editors: Dr. Gülşah SEZEN AKAR, Dr. Ayşe Cansu GÖK KISA

Foreign Language Editor: Dr. Arzu GÜLER

Journal Secretariat: Res. Asst. Gökhan AKEL, Res. Asst. Orhan ŞANLI, Res. Asst. Ümit KACIR

Online Publication Date: 19 December 2018

Reviewer List of Volume 1 Issue 2 (2018)

Dr. Burcu TÜRKCAN (Ege University)

Dr. Seda YILMAZ (Aydın Adnan Menderes University)

Dr. Halil MUTİOĞLU (Aydın Adnan Menderes University)

Dr. Tuğba AKIN (Aydın Adnan Menderes University)

Dr. Kıymet YAVUZASLAN (Aydın Adnan Menderes University)

Dr. Tuncay E. SEPETÇİOĞLU (Aydın Adnan Menderes University)

Dr. Mehmet Metin DAM (Aydın Adnan Menderes University)

Dr. Umut EVLİMOĞLU (Aydın Adnan Menderes University)

Correspondence: Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, İsabeyli 09860 - Nazilli/AYDIN

Tel: +90 256 347 70 11

E-Mail: bemarej@gmail.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/bemarej>

The authors are responsible for the contents and language of the articles published in this journal.
The articles published in this journal can not be used without referring to the journal.

Place of Print: A4 Copy Center

Date of Print: 19 December 2018

Place of Printing Address: A4 Copy Center Nazilli/AYDIN

Tel: 0 (256) 313 94 63

© All Rights Reserved

ADVISORY BOARD

Dr. Adil BAYKASOĞLU	Dokuz Eylül University
Dr. Ahmet ŞEKERKAYA	İstanbul University
Dr. Ali Ender ALTUNOĞLU	Muğla Sıtkı Koçman University
Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül University
Dr. Arzu ORGAN	Pamukkale University
Dr. Aşkİner GÜNGÖR	Pamukkale University
Dr. Aykut Hamit TURAN	Sakarya University
Dr. Cemal İYEM	Aydın Adnan Menderes University
Dr. Çağrı KÖROĞLU	Aydın Adnan Menderes University
Dr. Erman COŞKUN	Sakarya University
Dr. Ferhan ÇEBİ	İstanbul Technical University
Dr. Hadi GÖKÇEN	Gazi University
Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale University
Dr. Hür Bersam BOLAT	İstanbul Technical University
Dr. Hüseyin ŞENKAYAS	Aydın Adnan Menderes University
Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN	Pamukkale University
Dr. İrfan ERTUĞRUL	Pamukkale University
Dr. İsmet ATEŞ	Aydın Adnan Menderes University
Dr. Marina E. JOHNSON	University of Dayton
Dr. Md Abdul WADUD	University of Rajshahi
Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ	Aydın Adnan Menderes University
Dr. Mehmet TANYAŞ	Maltepe University
Dr. Mehpare TİMOR	İstanbul University
Dr. Muhsin ÖZDEMİR	Aydın Adnan Menderes University
Dr. Onur ÖZVERİ	Dokuz Eylül University
Dr. Pınar Süral ÖZER	Dokuz Eylül University
Dr. Ralf WAGNER	University of Kassel
Dr. Sacit Hadi AKDEDE	Aydın Adnan Menderes University
Dr. Selçuk PERÇİN	Karadeniz Technical University
Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu University
Dr. Süleyman BARUTÇU	Pamukkale University
Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU	Yaşar University
Dr. Taylan URKMEZ	SolBridge International School of Business
Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU	Aydın Adnan Menderes University
Dr. Türkay DERELİ	Gaziantep University
Dr. Veysel YILMAZ	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Yetkin BULUT	Ondokuz Mayıs University

CONTENTS	PAGE
<p><u>Research Article</u></p> <p>HAS GLOBALIZATION CREATED A UNIVERSAL CULTURE? <i>KÜRESELLEŞME EVRENSEL BİR KÜLTÜR MÜ OLUŞTURDU?</i></p> <p>Kamil TARHAN</p>	<p>73-80</p>
<p><u>Research Article</u></p> <p>THE ANALYSIS OF INTRA –INDUSTRY TRADE BETWEEN TURKEY AND BLACKSEA ECONOMIC COOPERATION <i>TÜRKİYE İLE KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ARASINDAKİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN ANALİZİ</i></p> <p>Elif YALÇIN, Sinem Pınar GÜREL</p>	<p>81-92</p>

KÜRESELLEŞME EVRENSEL BİR KÜLTÜR MÜ OLUŞTURDU?

Kamil TARHAN¹

Özet

Son yıllarda sık kullanılan kavramlardan biri küreselleşmenin neyi ifade ettiği ve süreç olarak ne zaman belirginleşmeye başladığı en çok tartışılan konulardan birisidir. Keza kavramsal tartışmalara ilave olarak bu sürecin siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarının da neler olduğu konusunda bazı tanımlamalar yapılmaya ihtiyaç doğmaktadır. Küreselleşme ile birlikte en çok tartışılan konulardan biri, dünyanın küçük bir köye dönüşerek bireylerin tek tipleşmeye başladığıdır. Yani evrensel bir kültürün varlığından bahsedilmektedir. Küreselleşme ile tartışılan konulardan bir diğeri ise küreselleşme ile birlikte yerelleşme hareketlerinin artmasıyla meydana gelen yerel kültür farkındalığının ortaya çıkmasıdır. Tüm bu tartışmalar ışığında makalede evrensel bir kültürün varlığı konusunda literatürdeki tartışmalar doğrultusunda inceleme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Evrensel Kültür, Yerelleşme, Yerel Kültürler

HAS GLOBALIZATION CREATED A UNIVERSAL CULTURE?

Abstract

One of the most frequently used concepts in recent years is one of the most debated topics about what globalization means and when it begins to become evident in the process. In addition to conceptual debates, there is a need for some definitions of what the political, economic and cultural dimensions of this process are. With globalization, one of the most controversial issues is that the world has become a small ringleader and the individuals become uniformized. In other words, the existence of a universal culture is mentioned. Another issue argued with globalization is the emergence of local culture awareness, which has come to the fore with the increasing localization movements with globalization. In the light of all these discussions, a review will be made in the literature on the existence of a universal culture.

Keywords: Globalization, Global Culture, Locality, Universality

GİRİŞ

Sosyal bilimler içinde bazı kavram ve olgular üzerinde net bir tanıma ulaşmak kolay olmamaktadır. Bunun en belirgin örneklerinden birisi de şüphesiz küreselleşme kavramıdır. Bu noktada, kavramın ne ifade ettiği konusunda birçok farklı görüş bulunmakla birlikte ne zaman ortaya çıktığı konusunda da farklı görüşler ortaya atılmaktadır.

Küreselleşme kavramı esasen 1960'lerde kullanılmaya başlayan yeni bir kavramdır. Her ne kadar ifade ettiği durumların çok eski tarihlere dayandığı belirtilmekle beraber aslında yeni bir olgu olduğu ve kavramsallaştırılma tarihinin yeni olduğu söylenebilir. Kavram üzerinde yapılan tartışmalar en çok hangi anlamda kullanıldığı ve süreç olarak ne zaman ortaya çıkmaya başladığı konularında yoğunlaşmaktadır. Chanda (2009) ve onun gibi düşünen kesimler kavramın günümüzde çağrıştırdığı manasıyla aslında çok eski tarihlerden beri var olduğunu ifade etmektedirler. Keza bu eski olarak adlandırılan tarihi M.Ö. 4 binli yıllara götürmek mümkündür. Bu yaklaşımı benimseyen yazarlara göre, küreselleşme kavramı içinde taşıdığı mana bakımından, bahsedildiği gibi yeni bir kavram ve durum değildir. Kavramın belirttiği ve anlatmak istediği durumlar zaten eskiden beri var olmuştur. İlk tacirlerin ortaya çıkması ve ilk misyoner faaliyetlerinin ortaya çıkması ile farklı toplumlar birbiri ile iletişim içine girerek birbirlerinden etkilenmeye başlamıştır. Eski imparatorluklar ve devletlerin kendi aralarında yaptıkları sınır ötesi ticaretlerin ise küreselleşmenin ilk saç ayağı olan ekonomik boyutunu ortaya çıkarmaya başladığı ifade edilebilir. İpek yolu, baharat yolu ve ardından gelen coğrafi keşifler ile artan ekonomik faaliyetlerin Sanayi Devrimi ile daha ucuza mal edilen eşyaların daha fazla bölgeye taşınmaya başlamasıyla başlayan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, bir takım düşünülere göre ise kavram modern dönemin ortaya çıkarttığı bir olgudur. Küreselleşme, teknolojinin hızla gelişmesiyle artan iletişim imkânları ile ülkelerin sahip olduğu sınırların esnemeye başlaması sonucu dünyanın bir yerinde meydana gelen olayların, anında başka bölgelerdeki insanları olumlu veya olumsuz şekilde etkilemesi olarak görülebilir (Kıvılcım, 2013: 222). Bu süreçte küreselleşmenin daha çok iletişim ile

¹ Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye, kamil_trhn@hotmail.com

kültürel boyutunun öne çıktığı görülmektedir. Bazı akademisyenlere göre süreç evrensel kültür şeklinde hareket etmektedir. Dünyanın yavaş yavaş aynı tüketim kültürü ve aynı yaşam tarzlarını benimsemeye başlamasıyla ortak bir kültürü inşa ettikleri ifade edilir.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı durumlardan biri kendine paralel şekilde yerelleşme hareketlerini artırmasıdır. Süreç küresel-yerel arasında ilerlerken, yerelleşme ile yerel kültürlerin farkına varıldığı ve bunların korunarak arttığı da belirtilebilir. Başka bir deyişle evrensel bir kültürün yavaş yavaş kabul edilebilir hale gelmesine karşın, bu kültüre meydan okuyan yerel kültürlerin de artmaya başladığını belirtebiliriz (İnce, 2009).

Bu makalede öncelikle küreselleşmenin tanımı yapılacaktır. Tanım çerçevesinde ilk başta evrensel bir kültürün mümkün olup olmadığı ifade edilerek bunu savunan kişilerin tezleri incelenecektir. Ardından yerelleşme hareketinin ne olduğu belirtilerek evrensel kültüre karşı yerel kültürlerin gerçekten meydan okuyup okumadığı incelenerek sonuca varılacaktır.

1. KÜRESELLEŞME NEDİR?

Küreselleşme kavramının çok farklı şekillerde tanımlandığı ve farklı amaçlar için kullanıldığı bilinmektedir. Ancak kısa ve öz bir tanımlama yapılacak olursa Chanda (2009)'ya göre küreselleşme: Küreselleşme, Etiyopya'da yetişen kahvenin, dünyanın başka bir yerinde küreselleşmenin nefret edilen reklam çocuğu Starbucks tarafından fincanlarımızın içini doldurmasıdır. Yapılan tanım aslında oldukça açık ve net bir şekilde küreselleşmenin neyi ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Keza tanım ekonomik boyutu temsil etmektedir. Aslında küreselleşmenin ortaya çıkmaya başlamasında da en büyük etken ekonomik faaliyetler ve tacirlerin yaptıkları çalışmalar olmuştur. Yine Chanda (2009)'ya göre küreselleşmede itici faktörler macera, din, fetihler ve ticaret olarak belirtilmiştir. Bunların Afrika'daki ilk insandan başlayarak yayılması ile sürecin başladığı belirtilmektedir. Ticaret ile başlayan sürecin zamanla politik ve kültürel şekilde de olgunlaşmaya başladığı ifade edilir.

Başka bir ifade de ise Peter J. Taylor'a göre küreselleşme sözcüğü bütünleşmiş bir dünyanın varoluşu ve küresel bütünleşmiş dünyayı inşa etme süreci olarak tanımlanabilir (Çoştı, 2005: 96). Tanımdan yola çıkılarak yapılabilecek bir başka tanıma göre küreselleşme, "artan akışkanlıklar ve büyüyen çok yönlü akıntılar ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları içeren gezegen çapındaki süreç(ler)" olarak Ritzer (2011) tarafından tanımlanmıştır. Burada yaşanan sürecin tüm dünyayı etkilediği ifade edilerek akıntı ile kastedilenin: "İnsanların, malların, bilgilerin ve mekânların kısmen küresel engellerdeki gözeneklerin çoğalmasından kaynaklanan hareketler olarak tanımlanmıştır" (s.20). Bu şekilde yapılan tanıma kuşkuçuların karşı çıktığı gözükmektedir. Kuşkuçular daha çok küreselleşme sürecinin kendisinin var olmadığını ve çok geniş bir manaya sahip olduğunu ifade ederler. 'Küreselleşme literatürünün çoğu, küresel için mekansal referansları belirtmekte başarısız olduğu için küreselleşme karşıtları, kavramın deneysel olarak işler duruma getirilemeyecek kadar geniş olduğunu ve bu nedenle, çağdaş dünyayı anlamak için eksik bir araç olduğunu ileri sürmektedirler' (Dumanlı Kürkçü, 2013: 7-8) Keza bu karşıtlığın sebebi de küreselleşmecilere göre daha açık ve anlaşılır bir savdır. Kuşkuçular bu tanımdan yola çıkarak aslında küreselleşmenin tüm gezegene yayılmadığını ifade ederek, bazı yerlere (Afrika'nın kırsal ve kabile kesimlerine) uğramadığını belirterek bu şekilde yapılan bir tanımın küreselleşme dışındaki süreçleri görmezden gelerek basite indirildiğini düşünmektedirler. Ancak 'günümüz dünyasında birden fazla tarihsel dünya toplumunun tek bir küresel sistem içinde bir araya getirilmesi süreci' küreselleşme olarak tanımlanmaktadır (Modelska, 2014: 75). Bu tanımdan yola çıkılacak olursa kısmen küreselleşmecilerin savlarının doğru olduğu göz ardı edilmemektedir. Keza küreselleşme küresel düzeyde bağlantılar olarak tanımlanabilir. Tanımı aslında Tomlinson (2013) 'un belirttiği tanıma uymaktadır. Tomlinson (2013) küreselleşmeyi ' karmaşık bağlantılık' adını verdiği bir durum ile açıklamaktadır. Ona göre küreselleşme, modern yaşamı karakterize eden, hızla gelişen ve giderek yoğunlaşan karşılıklı bağlar ve bağımlılıklar ağına işaret etmesidir (s. 12). Oluşan bu bağlar sayesinde gezegen içindeki bireylerin birbirinden her alanda etkilenmeleri de artmaktadır. Özellikle internet gibi teknolojik faaliyetlerinin artması ile süreç daha hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Dünya üzerinde yaşayan toplumların birbirinden siyasal, ekonomik ve kültürel gibi birçok alanda etkilendiği

görülmektedir. Ayrıca bireylerin zamanla küreselleşmenin etkisiyle birbirine benzediği de düşünülmektedir. Ancak buna rağmen bir takım yerelleşme hareketlerinin de küreselleşme sürecinde var olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu süreç küreselleşme ile birlikte doğan onunla beraber hareket eden bir olgudur. Ancak yerelleşme hareketinin bazı noktalarda küreselleşmeden ayrı bir süreç olduğu konusu da tartışılmaktadır (İçli, 2001: 163). Bazı noktalarda yerelleşmenin küreselleşmeye karşı bir direnç olduğu konuşulmaktadır. Ama bu iki sürecin birbirini tamamlayan bir şekilde hareket ettiği göz ardı edilmemelidir.

2. KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR

Küreselleşme fenomeni açıklanırken daha çok ekonomik boyut ön plana çıkarken Robertson'a göre kültür hep ikincil planda kalmıştır. Robertson'a göre kültüre ekonomi merkezli bakanlar büyük bir yanlışlığı içindedirler. O'na göre kültür ikincil plana atılmayacak kadar önemli bir durumdur. Keza çağdaş piyasalarda ekonomi ve kültür önemli derecede iç içe geçmiş durumdadır ve bunu görmezden gelmenin yanlış bir algı oluşturacağını ifade etmektedir (Balcı, 2006: 29). Bu yüzden kültür merkezli bir okuma yapılarak küreselleşmenin açıklanmasında fayda vardır. Dünyanın giderek küreselleştiği süreç içinde kültürü merkeze alarak, küreselleşme sürecinde kültürün hangi anlamları ifade ettiğini açıklamak gerekmektedir. Ancak bunu yaparken ekonomik süreci de tam olarak geri plana atmamak gerekir. Ekonomik süreç küreselleşmenin taşıyıcı motoru konumunda yer almıştır ve almaya devam edecektir. 1970'li yıllar ile finans kapitalin serbestleştirilmesi politikaları ile Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütler taşıyıcı rolü ile küreselleşmenin anlam kazanmasında oldukça etkili olmuşlardır (Karakaya, 2014: 65). Bu yüzden ekonomik ve kültürel boyutu bir arada düşünerek bir çıkarımda bulunmak daha faydalı olabilir.

Kültür ve küreselleşme özünde sosyal bilimler için birçok akademisyenin tam olarak üzerinde hemfikir olmadıkları kavramlardır. Küreselleşmenin tam olarak izah edilemeyip neyi ifade ettiği, hangi amaçlar için kullanıldığı konusunda hemfikir olunmazken, onun bir takım boyutları ele alınmaktadır. Boyutları içinde kapsayıcılığı en fazla olanı ise kültürel boyuttur. Kültür, 'sıradan insanların günlük yaşamlarındaki inançları, değerleri ve yaşam tarzları için kullanılmaktadır' (Berger, 2003: 10). Her toplumun kendine has belli başlı özellikleri mevcuttur. Ancak zamanla toplumların birbiriyle iletişime geçmesi ile kültürlerin de birbirinden etkilenmeye başladığı görülmektedir. Her ne kadar farklı kültürlerin birbiri ile etkileşim içinde olduğu göz önünde bulundurulsa da asıl kırılma 1960'lı yıllardan başlayarak teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi ile meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra hızlı bir şekilde kültürel etkileşim olduğu belirtilir (Mahiroğulları, 2005: 1280) Etkileşimde internetin keşfi ile dünyanın artık zaman ve mekâna bağlı kalmamasının etkisi önemli derece büyüktür. Zaman ve mekânın artık bir öneminin kalmamış olması ... McLuhan'ın ifadesiyle dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir (Aktı, 2008: 46). Dünyanın zaman ve mekândan bağımsız olarak küçülmesi ile Tomlinson (2013)'un ifadesi ile oluşan karmaşık bağlantılılık ile küreselleşme ile beraber karşılıklı bağların ve bağımlılık ağlarının arttığı ifade edilebilir. Bu bağları: mallar, sermaye, bilgi, insan, suç, kirlilik, uyuşturucu, moda ve inançlar olarak belirtebiliriz (Aktı, 2008: 46). Başka bir deyişle küresel bir gezegen içindeki tüm akıntı türlerini buna dahil etmek mümkündür. Bireylerden, yaşam tarzına, anlayış, sinema vb. olguların hareketli bir şekilde dünya içinde dolaşması ile bağımlılık oluşmaktadır.

Küreselleşmenin kültürü etkileyerek dönüştürdüğü bilinmektedir. Buna rağmen değinilmesi gereken diğer bir nokta ise kültürün de bir nevi küreselleşmeyi etkilediği ve bazı önemli dönüşümlerin meydana gelmesinde önemli rol oynadığıdır (Talas ve Kaya, 2007: 153). Toplumların tarih içinde her alanda belli ilerlemeler kaydederek değişmeye başlaması ile kendi yaşam tarzları ve hayat tecrübeleri de paralel olarak dönüşmeye başlamıştır. Bunlar zamanla kültürün de değişmesine sebep olmuştur. Küreselleşmenin kültürel boyutuna ilişkin farklı iki yaklaşım söz konusudur. İlki küreselleşmenin homojenleştirici özelliğinin olduğudur. İkincisi ise onun heterojen bir yapısının olduğudur (Mutioğlu, 2012: 608). Homojenleştirici olduğu konusunda özellikle Giddens'in görüşleri etkili olmaktadır. Küreselleşme ile beraber Batı kültürünün dünyaya yayılarak kültürlerin birbirine benzemeye başladığı varsayılmaktadır. Daha çok bunu bir Amerikanlaşma olarak ifade edebiliriz. İkinci görüş ise böyle bir durumun olmadığını açıklar. Featherstone'a göre küresel bir kültürün mümkün olması için böylesi bir

kültürün bir ulus-devlet kültürü şeklinde ortaya çıkması gerektiğini savunur. Ancak günümüzdeki küresel kültür olarak tanımlanan olgu bir ulus-devlete ait olmayacağı için bunun mümkün olmadığını ifade eder (Durdu, 2013: 254). Bu tartışmaların daha geniş bir açıdan ele alınması için küresel kültürün mümkün olduğu yönündeki Mcdonalization, Amerikanlaşma gibi durumları incelemekte fayda vardır. Aynı şekilde yerellik ve yerelleşme kavramları ile ortaya çıkan manaların küresel kültürün karşısındaki tezlerini inceleyerek bir sonuca varmak mümkün olacaktır.

2.1. Amerikanlaşma ve Mcdonaldlaştırma

Küreselleşmenin kültürel boyutu içerisinde yer alan tartışmalardan ilki onun dünyayı homojenleştirdiği yönündeki iddiadır. Bu iddianın temel argümanlarından birisi ise küresel çapta dünyanın Amerikanlaşmasıdır. Amerika yakın tarihte hiçbir devletin olmadığı kadar güçlü bir konuma ulaşmıştır. Küreselleşme süreci devam ettikçe Amerika'nın gücünü de pekiştirmektedir. Merkez-çevre ilişkisi ile Amerika merkez konumunda yer alırken çevresi ile ilişkilerini kendi küreselleşmeciliği ile yaymaktadır. Merkez konumuna gelmesinde günümüzde küreselleşmenin dört biçiminde de üstün olması önemli bir faktördür. Bunlar:

Ekonomik, askeri, toplumsal ve çevresel olarak üstün olması onun merkezi bir devlet olmasını sağlamıştır. Bu merkezilik ise ona hegemonyayı getirmiştir (Nye, 2014: 140). Zamanla bu hegemonyayı her alanda dünyanın geri kalanına yaymaya başlamıştır. İlk önce serbest pazar ekonomisi ile dünyaya açılmış, ardından teknolojik, sosyal alanlarda da kendi prensiplerini yaymıştır. Starbucks, Pizza Hut, Burger King, Coca Cola, AVM'ler dünyanın her yerinde görülmektedir. Bu durum dünya genelinde Amerikanlaşma'nın küresel asimilasyon açısından homojenleştirici etkisi olduğunu göstermektedir. Polat'ın Kızılçelik'e atfen yaptığı tanıtımda bu yönde belirtilen tezlerin gücünü arttırmaktadır. Kızılçelik, "Küreselleşme, Amerika'nın etrafa saçtığı kitle kültürüyle bezenmiştir" ifadesi homojenleştirici etkisini göz önüne sermektedir (Polat, 2016: 621). Bu homojenleştirici etkide şüphesiz Amerikan dizileri ve Hollywood'un etkisi de büyük bir yere sahiptir. Bu durum aslında Tomlinson (2009) 'a göre bir kültür emperyalizmi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tomlinson (2009) buna örnek olarak 1980'lerde yayımlanan Amerikan dizisi Dallas'ı örnek olarak vermektedir. Dizinin 90'ı aşkın ülkede yayımlanmaya başlamasıyla bir kültür ithalatı oluşmaya başlamıştır Tomlinson (2009: 39). Amerikan kültürü zamanla dünya genelinde hazır ve nazır bir şekilde yerini almaya başlamıştır (Lieber ve Weisberg, 2009: 349).

Amerika kendi kültürünü başka yerlere empoze etmede oldukça başarılı olmuştur. Başarısında sinemanın önemli katkısı yadsınamazdır. Hollywood sayesinde dünya geneline sinema endüstrisi ile yayılmayı başarmıştır. Bir nevi kültür yayılcılığı sergilemektedir. Bu Amerikan kültürünün yayılcılığı zamanla bazı kültürlerin erozyona uğramasına neden olmuştur. Örneğin kıta Avrupası buna örnek verilebilir. Avrupa dört ana kültür damarının yaşam bulduğu bir merkez konumundadır. Bunlar antropolojik kültür, hümanist kültür, bilim kültürü ve kitle kültürü olarak belirtilmiştir. Ancak küreselleşme ve Amerikan hegemonyası ve sinema etkisi ile kültür erozyonu dönemi geçirmiştir (Karakaya, 2014: 66).

Toplumlar bu sinemalardan etkilenecek bunu içselleştirmeye başlamışlardır. Hemen hemen dünyanın her yerinde insanlar Amerikan filmleri izlemekte, Mcdonalds'a gitmekte, gençler Blue Jean giymekte, Amerikan müziklerini dinlemektedir. Bu süreç zamanla Amerikan laikliğinin de toplumları etkilemesine sebep olmuştur. Belirli bir dini öne sürmüyerek, din ve devlet işlerini birbirinden ayıran bir ideolojiyi benimsetti. Bu durum zamanla Amerikanlaşmış Hindu gençliği, Amerikanlaşmış İslam gençliği, Amerikanlaşmış Budist ergenlerin oluşmasına neden oldu (Mazrui, 2007: 417).

Amerikan kültürünün sadece sosyal alanda yayılmadığını ifade etmekte fayda vardır. Kültür içerisine ilave edebileceğimiz ekonomik-kültürü de empoze etmeyi başarmıştır. "Dünya ticaret kültürü ve sanayisi görünüş, doku ve ses bakımından Amerikan etkisi taşımaktadır" (Talas ve Kaya, 2007: 153). Buna örnek olarak Chicago Okulu'nu verebiliriz. Chicago Okulu neo-liberal anlayışın merkezi konumunda olmuştur. Burada öğrenim gören Chicago çocukları Friedman'ın neo-liberal doktrinini öğrendikten sonra kendi ülkelerine veya başka ülkelere giderek danışmanlık yapmışlardır (Ritzer, 2011: 131). Doktrini gittikleri ülkelere benimseterek uygulanmasını sağlayan bu çocuklar bir nevi Amerikan

ekonomik kültürünü de yaygınlaştırmaya başlayarak bu ülkeleri kendine bağımlı hale getirmeyi amaçlamışlardır.

Amerikanlaşma veya Amerikalılaştırmanın diğer bir alt kolu olarak ifade edebileceğimiz durum da Mcdonaldlaştırma'dır. Kavram 'fast food restoranlarının dünyanın giderek daha fazla bölümünde hüküm sürmesini sağlayan kuralların olduğu süreç' olarak tanımlanmaktadır. Mcdonaldlaştırma süreci küresel bir güç olarak büyümeye devam etmektedir. Nedeni ise dünyanın neredeyse tüm bölümüne yayılmış olmasıdır. 2006 yılında açılan 280 Mcdonalds restoranının 233 tanesi ABD dışında açılmıştır. Neredeyse %75'inin ülke dışında açılmış olması önemli bir başarı gösterdiğinin kanıtıdır. Mcdonaldlaştırma süreci beş önemli boyutla ifade edilmektedir. Bunlar: verimlilik, hesap verilebilirlik, öngürülebilirlik, insanların yerine teknolojinin ikame edilmesiyle sağlanan kontrol ve paradoksal şekilde rasyonelitenin irrasyonelliğidir (Ritzer, 2011: 281). Mcdonalds'ın bu şekilde başarısının arkasında yukarıdaki boyutların itici gücü etkili olmuştur. Bireylere zamandan kazanım sağlayarak en hızlı şekilde tokluk hissini sağlaması gibi nedenlerden dolayı başarılı olmuştur. Burada Mcdonaldlaştırmanın içerisine Dominos ve Pizza Hut restoran zincirlerini de dahil edebiliriz. Hemen hemen Mcdonalds ile aynı mantıkta çalışan bu restoranlarda Amerikanlaşmada önemli rol alarak yeni bir tüketim kültürü oluşturmuşlardır (Ritzer, 1988: 36). Amerikan kültürünün bu denli hızlı bir şekilde yayılarak başarı şeklinde algılanmasında teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Kültürel alanda saflıktan söz etmek neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Kültürler hiç olmadığı kadar iç içe geçmekte, baskın kültürler hâkim duruma gelmektedir. Baskın kültür ise hegemonyayı elinde bulunduran Amerikan Kültürü olmuştur. Bu da zamanla tektipleşmeyi doğurmaktadır (Aktel, 2001: 200).

Amerikanlaşma ve Mcdonaldlaştırma küreselleşmenin homojenleştirici etkisini göstermektedir. Burada ifade edilen aslında bir nevi Batı'nın küreselleşmesi olarak görülebilir. Küresel kültür olarak ifade edilen durum Batı'nın türdeşleştirmeye çalıştığı bir süreçtir. Homojenleşme sürecini en belirgin şekilde ortaya çıkaran unsur tüketim kültürü olmuştur. Tüketim kültürü ilk başlarda ekonomik bir ayak olarak ortaya çıkmışken ardından toplumsal bir boyut kazanmıştır. Artık bireyler ihtiyacından dolayı değil bazı değerlerden dolayı tüketmeye başlamıştır (Aktı, 2008: 144). Bu tüketim kültürü dünyanın farklı yerlerindeki bireylerin aynı anda aynı müziği dinlemesi, aynı kıyafeti giymesi, aynı restoranda yemek yemesini sağlamıştır. Hali ile bu durum küresel bir kültürün ortaya çıktığı yönündeki tezleri güçlendirmektedir. Lakin homojenleşme aynı zamanda heterojenleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden heterojenleşme sürecine değinmeden böyle bir yargıya varmak doğru olmayacaktır.

2.2. Yerelleşme ve Melezleşme

Küreselleşme süreci ile beraber dünya küçülmeye başlayarak zaman ve mekândan bağımsız hal almaya başlamıştır. Bu bağımsızlık ve birbirine bağımlılık zamanla küresel bir kültürün oluşmaya başladığı tartışmasını doğurmuştur. Onun homojenleştirici etkisi ile dünyanın tek bir kültüre, ortak bir anlayışla sürdürülen ekonomik yapılara, aynı siyasi sistemlerle yönetilmesine doğru bir evrilme yaşadığı gözükmemektedir. Ancak küreselleşme süreci yerelleşme adı verilen süreçten bağımsız şekilde düşünülmemelidir. Keza yerel olmadan küreselleşmenin tanımlanması neredeyse imkânsızdır (Aktı, 2008: 80). Ayrıca Robertson yerelleşmenin aslında küreselleşmenin bir yüzü olduğuna vurgu yaparak, ikisini birbirinden kopuk ayrı bir şekilde düşünmemek gerektiğini savunur (Geleği, 2011: 273). Bu yüzden küreselleşme sürecinin diğer bir alt kolu olarak ifade edilen veya küreselleşme ile iç içe geçmiş bir süreç olarak yerelleşmenin ne olduğunu açıklamakta fayda vardır. Yerelleşme, 'yalnızca belli bir yerellikteki akış ve şebekelerin pekiştirilmesini' ifade etmektedir (Held vd., 2014: 89). Küreselleşme süreci olarak aslında yerel kimliklerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir nevi yerel kimliklerin kendi benliklerinin farkına varmasına etki etmiştir. Burada Robertson'un Küre-yerelleşme kavramı da açıklanması gereken önemli bir noktadır. Ali Balcı'nın Robertson'a atfen belirttiği gibi: 'Ona göre, dünya tek bir mekân haline gelmekte yani küreselleşmektedir. Öte yandan küreselleşme tüm toplumları "görecelileştirerek eşitlemektedir". Bu da tüm toplulukların bu tek mekânda yer alabilmesini sağlayan farklılıkların, yerelliklerin "bir aradallığını" doğurur. Zaten, Robertson'ın "küresel kültür" dediği şey de farklı kültürlerin etkileşimlerinin bir sonucudur (Balcı, 2006: 31).

Bauman'a göre kimileri için küreselleşme olarak görülen süreç kimileri için yerelleşme olarak görülmektedir. Paralel olarak da küreselleşme bazıları için parçalayıcı bir durum iken bazıları için birleştirici bir özelliğe sahiptir (Gelekçi, 2011: 269). Bu durum kültürel boyutlar için bazı noktalarda faydalı birleştirici bir özellik ortaya çıkarmaktadır. Örneğin küreselleşmenin tam manasıyla ilk 20 yıllık süresinde, kültürel antropologlar tarafından yapılan bir inceleme küreselleşme ile yerel kimliklerin farkındalığının arttığını belirtmektedir. Kuzey Amerika Kızılderililerinin nüfusu 1970-1980 yılları arasında 700.000'den 1.400.000'e yükselmiştir. Ilgar aslında nüfuslarında bir artış meydana gelmediğini, kültürel köklerini ortaya çıkaran bir mücadele ortaya koyduklarını ifade etmektedir (Ilgar ve Ilgar, 2013: 27). Kızılderililer yerelleşme kavramı için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Küreselleşme bir nevi toplumlar üzerinde bir bilinç yaratarak onların kendi öz kimliklerine dönmesini sağlamıştır. Keza kültürler değişebilmektedir, birbiri ile etkileşime girdiklerinde yeni davranış biçimleri kazandıkları da doğrudur. Ancak değişmeyen öz kimlik denilen olgu kendini korumaktadır. Burada da anlatılan durum aslında tam olarak bunun somut bir örneği olmaktadır.

Küreselleşme ve yerel olan arasındaki ilişki yukarıda kısaca yerelleşme olgusu ile belirtilmiştir. Diğer bir ilişki türü ise hibritleşme, eklemlenme veyahut melezleşme olarak geçen durumdur (İçli, 2001: 167). Melezleşmenin en basit unsuru karışımdır yani bir araya gelme, birleşme şeklinde tanımlanabilir. 'Melezlik kültürler arasında artan trafiğin sonucunda dünyanın farklı yerlerindeki kültürlerin birbirine karışmasıdır'. Amsterdam'da Faslı kızların Tayland boksı yapması, Londra'daki Asya rap müziği gibi örnekleri buna uymaktadır (Tomlinson, 2013: 208). Başka bir tanımda ise melezleşme: dışsal ve içsel akıntıların karşılıklı etkileşime girmesi ve kendi unsurlarını bir araya getirmek suretiyle benzersiz bir kültürel melez yaratması olarak tanımlanmıştır (Ritzer, 2011: 273). Melezleşme ve yerelleşme kavramları küreselleşmenin kültürel boyutu içindeki ikinci tartışmanın tezleridir. Dünya homojenleşirken aynı anda da heterojenleşmektedir. Peter L. Berger yerelleşme ve melezleşmenin ortak renkleri taşıdığını belirtmektedir.

Melezleşmeyi tanımlarken bilinçli bir şekilde yabancı ve yerli kültürün sentez edildiğine değinmektedir. Örnek olarak Bangalor'da yazılım mühendislerinin bilgisayarlarını Hindu geleneklerine göre süslemesi ve Çin'in küresel ekonomi ile bütünleştikçe, Konfüçyüsçü Tüccar gibi yeni bir kavramın yayılmasını vermiştir (Berger, 2003: 19). Dolayısıyla melezleşme var olan kültür öğelerinin başka kültür öğeleri ile birleştirilmesi şeklinde okunabilir. Böylelikle farklı kültürlerin kendi öz benlikleri üzerinden yeni kimlik öğeleri inşa etmeleri onların küresel bir kültürü kabul ettiği anlamına gelmemektedir.

SONUÇ

Küreselleşme fenomeni yarattığı etki ile beraber kültürel, ekonomik ve siyasal alanı bir şekilde etkileyerek biçimlendirmektedir. Bu üç alan birbirinden farklı bir şekilde tanımlanmış olsa da aslında iç içe geçmiş birbirine paralel süreçlerdir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte 1960'lardan itibaren küreselleşmenin boyutları toplumlar gibi birbirine bağımlı hale gelmiştir. Mekânın artık bir önemi kalmamış, zaman oldukça bağımsız bir hale gelmiştir. 1960'lar ile birlikte tanımlanan küreselleşme günümüze kadar bireylere hem fayda sağlamış bazı noktalarda da bir takım zararları olmuştur. Keza bundan ötürü hem küreselleşmeyi aşırı derecede savunuların bulunması ile bundan rahatsız olarak eleştirenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Süreç devam ederken belli başlı bazı konuların da gündemdeki yerini alması gecikmemiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri makalenin de ana konusunu oluşturan evrensel bir kültürün varlığı tartışması olmuştur. Kültürel boyutu dikkate alınarak incelendiğinde küreselleşmenin hem bir şekilde homojenleştirici hem de heterojenleştirici olduğu varsayımıyla iki önemli argüman ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki dünyanın artık küçük bir köye dönüştüğü belirtilip bundan ötürü tek tipleşmenin başladığı ifade edilmiştir. Küresel çapta hâkim olan evrensel bir kültürün oluştuğu savunulmaktadır. Marshall McLuhan tarafından ortaya atılan Global Köy-Küresel Köy kavramı halen bir takım bireylerce savunulmaktadır (Bora, 2009). Küresel kültür ile kast edilen veya anlaşılan ise hâkim güç konumundaki Batı özelde ise Amerika olmaktadır. Dünya genelinde özellikle genç bireylerin yaşam biçimlerini değiştirerek daha çok Amerikan tarzı bir hayat benimsedikleri öngörülmektedir. Tüketim kültürü veya

popüler kültür olarak adlandırılan sürecin çok hızlı bir şekilde yayılarak bunu sağladığı ifade edilmiştir. Buna ek olarak sinema, müzik, giyim, yemek ve eğlence gibi alanlarda bireylerin giderek birbirine benzemeye başlaması küreselleşmenin aynılaştırıcı etkisinin güçlenmekte olduğunu göstermektedir (GŞÜ, 2013).

Diğer yanda küresel değişimlerin homojenleştirici etkisinin aksine bir farkındalık oluşturarak yerleşmenin meydana geldiğini ifade eden argüman bulunmaktadır. Küreselleşme aslında bireyleri kendi kimlik ve kültürlerinden uzaklaştırmak yerine, bir bilinç yaratarak özüne dönmelerini sağlamaya başlamıştır. Bu farkındalık teknolojik gelişmeler ve bir takım yeni çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Ayrıca yerleşme hareketlerinin küreselleşmeye karşı bir direnç olarak meydana çıktığı da gözükmektedir. Direncin kırılması halinde ise melezleşme ile kültürel bir çeşitlilik sağlanarak yeni tecrübe ve hayat tarzları ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha geniş bir açıdan bakıldığı zaman küreselleşmenin varlığından bahsediliyorsa bunun dünya üzerindeki kültürel çeşitlilikten dolayı olduğu ifade edilmiştir. Aslında küresel bir kültür meydana gelmemektedir. Sadece hegemonik gücü elinde bulunduran Batının kendini diğeri olarak göreyerek bir kültürel emperyal oluşturma çabası olarak düşünülebilir (Akdemir, 2014). Başka bir düşünceye göre ise eğer küresel kültürün varlığı kabul edilirse bunun tüm kürede meydana gelmesi gerekmektedir. Ancak halen küreselleşme ve diğer süreçlerin uğramadığı ilkel yaşam biçimleri Afrika ve Üçüncü Dünya ülkelerinde devam etmektedir¹. Bu yaklaşımlar doğrultusunda küresel kültür algısının hegemonik güç eliyle uluslararası sahada yayıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu vasıta ile yayılan küresel kültürün temelinde güçlü bir ulus-devlet yapılanmasının olması gerekmektedir. Ulus-devlete dair dinamikler izin vermediği sürece küresel kültüre ait argümanlar yayılamayacaktır. Hal bu iken yerleşmenin küresel kültüre karşı oluşturduğu direnç ve devletler tarafından oluşturulan direnç korumacı bir kültür politikasını ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak tüm etkenlere rağmen küresel kültür Blue Jean, Rock müzik gibi etmenlere indirgenerek savunulduğu için küresel kültürün yayılımındaki sorunlar ve yerleşmenin etkisi sağlıklı şekilde analiz edilememektedir. Bu basite indirgeme durumu kavramsal bazı çıkarımlara ulaşmayı ve net bir şekilde sonuca varmayı zorlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, A. M. (2004). Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 43-50.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 193-202
- Aktı, Ü. (2008). *Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Din*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Balcı, A. (2006). Roland Robertson, Küreselleşme ve Kültür. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 25-37.
- Berger, L. P. (2003). *Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri, Bir Küre Bin Bir Küreselleşme: Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*, Ed. Peter I. Berger, Samuel P. Huntington, Çeviren: Ayla Ortaç, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bora, A. (2009). Teknolojinin Asıl Hedefi: Küresel Köy'den Kölesel Köy'e, 11 Nisan 2009, <http://bianet.org/biamag/kultur/113761-teknolojinin-asil-hedefi-kuresel-koy-den-kolesel-koy-e> Erişim Tarihi: 15.04.2017
- Chanda, N. (2009). *Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü: Tacirler, Vaizler, Maceraperestler ve Savaşçılar Globalizmi Nasıl Şekillendirdiler*. Çeviren: Dilek Cenkçiler. Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Çoştur, Y. (2005). Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7-8), 95-104.

¹ Bkz. George Ritzer (2011: 19-46). Ritzer, Küresel Dünya, kitabında küreselleşme akıntılarında bahsederken, küreselleşmenin Afrika'nın bazı yerlerinden zıplayarak ilerlediğini ifade etmektedir.

- Durdu, Z. (2013). Kimliğin Dönüşümü ve Kültürel Küreselleşme. *International Journal of Social Science*, 6(7), 345-365.
- Gelekeçi, C. (2011). Küreselleşme -Yerelleşme İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 31, 263 -277
- Gümüşhane Üniversitesi (GŞÜ) (2013). Global Dünya, Popüler Kültür ve Evrensel Bir Köy, 21 Şubat, 2013. <http://haber.gumushane.edu.tr/6/yazarlar/global-dunya--populer-kultur-ve-evrensel-bir.html> Erişim Tarihi: 22.04.2017
- Held, D. ve McGrew, A. (2014). Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek, Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması, Ed. David Held, Anthony McGrew, Çeviren: Mehmet Celil Çelebi, Ankara: Phonenix, 2.Baskı.
- İlgar, S. Ç. ve İlgar, M. Z. (2013). Küreselleşme ve Kültür. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 23-36
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 163-172
- İnce, M. (2009). Küreselleşme ve Yerelleşme Bir Çelişki Mi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 259-275.
- Karakaya, S. (2014). Küreselleşme, Kültürel Yayılmacılık ve Ulusal Sinemalar. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 12, 63-70.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Kürkçü Dumanlı, D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 3(2), 7-8.
- Lieber, J. R. ve Weisberg, E. R. (2009). *Küreselleşme, Kültür ve Kimlik Krizi. Küreselleşme Temel Metinler*, Ed. Kudret Bülbül, Çeviren: Kudret Bülbül, Ankara: Orion
- Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1275-1288.
- Mazrui, A. A. (2007). Evrensellik İddiası: Küreselleşen Bir Çağda Batı Kültürü, Hakan Arıkan Çev.), *Küreselleşme, Kültür, Medeniyet - Yerel Kimliklerden Küresel Stratejilere*, Kudret Bülbül (Ed.), Ankara: Orient Yayınları.
- Modelski, G. (2014). Küreselleşme. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, David Held, Anthony McGrew (Ed), Çeviren: Mehmet Celil Çelebi, Ankara: Phonenix Yayınevi, 2.Baskı.
- Mutioğlu, H. (2012). Küreselleşme: Kültürel Boyutu Evrenselcilik Mi, Yerellik Mi?. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 605-613.
- Nye, J. S. (2014). Küreselleşme ve Amerikan Gücü. *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, Ed.David Held, Anthony McGrew, Çeviren: Cemil Boyraz, Ankara: Phonenix, 2.Baskı.
- Polat, G. D. (2016). Küresel Kültür. *Global Media Journal TR Edition*, 6(12), 615-628.
- Ritzer, G. (1988). *Toplumun Mcdonaldlaştırılması Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. Çeviren: Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*. Çeviren: Melih Pakdemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Talas M. ve Kaya, Y. (2007). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. *TÜBAR*, 22, 149-162.
- Tomlinson, J. (2009). Kültür Emperyalizmi. *Küreselleşme Temel Metinler*, Ed. Kudret Bülbül, Çeviren: Celalettin Güngör, Ankara: Orion.
- Tomlinson, J. (2013). *Küreselleşme ve Kültür*. Çeviren: Arzu Eker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2.Baskı.

TÜRKİYE İLE KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ARASINDAKİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN ANALİZİ¹

Elif YALÇIN²

Sinem Pınar GÜREL³

Özet

Uluslararası ticaret literatüründe endüstriler arası ticaret (EAT) teorisi farklı endüstrilere ait ürünlerin ticaretini ifade ederken; endüstri içi ticaret (EİT) benzer endüstrilerde üretilmiş ürün gruplarının ticareti anlamına gelmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı; Türkiye ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) kurucu üye ülkeleri arasındaki EİT'yi analiz etmektir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) 1992 tarihinde kurulan ve Karadeniz havzasındaki ülkelerin ekonomik işbirliğini amaçlayan uluslararası kuruluştur. Çalışmada, Türkiye'nin KEİ üye ülkeler ile arasındaki EİT endeksi değerlerini belirlemek amacıyla 1992-2017 dönemi için Grubel-Lloyd (G-L) endeksi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ile Romanya ve Bulgaristan arasındaki dış ticarete, diğer ülkelere göre, EİT'nin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ürün grubu temelinde incelendiğinde ise imalat sanayi alt sektörü olarak canlı hayvan ve gıda grubunda EİT oranları yüksek bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Endüstri-içi Ticaret, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Grubel-Lloyd Endeksi, İmalat Sanayi

JEL Kodları: F130, F140, F150

THE ANALYSIS OF INTRA –INDUSTRY TRADE BETWEEN TURKEY AND BLACKSEA ECONOMIC COOPERATION

Abstract

In the international trade literature, inter industry trade is the trade of products that belong to different industries while the intra-industry trade means trade of similar products which has produced in similar industries. In this context, the aim of this study is to investigate the intra-industry trade (IIT) between Turkey and Black Sea Economic Cooperation (BSEC) countries. The BSEC was established on June 1992 and it is an international organization aiming at fostering economic interaction among its members. In this study, Grubel- Lloyd (G-L) index have been calculated to determine the IIT levels between Turkey and BSEC during the period between 1992 to 2017. According to the findings, Turkey has got the highest IIT levels with Romania and Bulgaria. Also analyzing the findings based on product groups show that the highest IIT levels are at the manufacturing industry groups and specially at food and live animals.

Keywords: Intra-Industry Trade, Blacks Sea Economic Cooperation, Grubel-Lloyd Index, Manufacturing Industry

JEL Codes: F130, F140, F150

GİRİŞ

Klasik iktisat teorisine göre ülkeler, ihtiyaç duydukları malların bir bölümünü kendileri üretirken, üretmedikleri malları başka ülkelere satın alırlar. Geleneksel ticaret teorileri dünya ticaretini, ülkeler arası faktör donatımına dayandırmaktadır. Bu teorilere göre ticaret, üretim faktör yoğunluğu aynı olmayan endüstriler arasında gerçekleşmektedir. Klasik iktisat, dış ticaretin serbest olması gerektiğini savunmaktadır. Adam Smith (1776) dış ticaretin serbestliğini savunmak için “Mutlak Üstünlükler Teorisini”, David Ricardo (1817) ise “ Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini” ortaya atmıştır. Smith'in mutlak üstünlükler teorisine göre; her ülke üretim yaparken ucuza ürettiği mal üzerinde uzmanlaşmalı ve bu malları diğer ülkelere ihraç etmelidir. Maliyeti yüksek olan malları ise ithal etmelidir. Bu şekilde üretim faktörleri ve mallarının etkin dağılacağını ve üretimde artış, fiyatlarda düşüşün meydana geleceğini ileri sürmüştür. Ricardo'nun Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre; uluslar arası ticaret, mutlak üstünlüklere dayandırılmamalıdır. Ülkelerin ürettiği mallardan bazıları, her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olsalar da, diğer mallara göre daha az maliyetli ise daha az üstün olduğu

¹ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF ev sahipliğinde düzenlenen I. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Finansal Analiz Kongresi – 2018'de sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Uzman, Pamukkale Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Denizli, Türkiye, elifyalcinn93@gmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Denizli, Türkiye, pgurel@pau.edu.tr

alanlarda üretim yaparak kaynaklarını israf etmezler. Ülkeler karşılaştırmalı olarak en etkin olduğu mallarda uzmanlaşarak bu malları ihraç ederler. Göreceli olarak daha az etkin olduğu malları diğer ülkelerden ithal ederler. Ülkelerin bu şekilde davranarak kıt kaynaklarını maksimize etmiş, ekonomik refahlarını artırmış olacaklarını savunur.

Endüstriler arası ticaret, bir endüstrideki ürünlerin farklı bir endüstride üretilen ürünlerle değiştirildiği durumu ifade etmektedir. Daha geniş bir bakış açısıyla endüstriler arası ticaret, farklı faktör yoğunluklarına bağlı olarak, farklı verimlilik düzeylerindeki ürünlerde uzmanlaşma sağlayan ülkeler arasındaki farklı ürünlere dayalı ticarettir (Altay vd., 2015: 159).

İkinci dünya savaşı sonrası klasik dış ticaret teorileri uluslararası ticaretin yapısını açıklamada yetersiz kalmış ve bu dönemden itibaren uluslararası ticarete aynı mal grubu içindeki ürünlerin ticaretindeki payının hızla arttığı görülmüş ve bu durum EİT hakkında yapılan teorik çalışmaları teşvik etmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasıyla birlikte üye ülkeler arasındaki ticaret artışlarının EİT şeklini alması, EİT'nin önemini ortaya koymuştur (Şahin, 2015: 2).

1. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET TEORİSİ

EİT'nin, Verdoorn (1960) ve Grubel (1967) tarafından gözlemlenmesiyle birlikte, ticaret biçimlerinin test edilmesi konusunda yeni yöntemlerde geliştirilmiştir. Özellikle, Grubel ve Lloyd'un 1975 yılında yayınladıkları "Intra Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Product" adlı öncü eserleriyle birlikte, uluslararası iktisat literatüründe ticaret biçimlerinin belirlenmesi bakımından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu önemli eseri takiben birçok analiz ile konunun teori, ölçüm, ekonometrik tahmin vb. uygulama ve politika boyutları değerlendirilmiştir. Bu anlamda öncüler olarak, Dixit ve Stiglitz (1977) tarafından tercih çeşitliliği ve ölçek ekonomileri, Krugman (1979) ve Lancaster (1980) tarafından açık ekonomi genel denge modelleri, Falvey (1981) tarafından da Neo-Heckscher-Ohlin yani faktör donatım farklılıkları kapsamında, farklılaştırılmış mallarda gelişen EİT açıklanmıştır.

Heckscher-Ohlin teoreminde, bir ülke hangi üretim faktörüne bol miktarda sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedir. Heckscher-Ohlin tarafından geliştirilen teoreme iki ülkeli, iki mallı ve iki üretim faktörünün (emek ve sermaye) kullanıldığı varsayılırken ayrıca ülkelerin faktör donatımı bakımından, malların ise faktör yoğunlukları bakımından birbirlerinden farklı olduğu, malların üretim teknolojilerinin ve talep koşullarının bütün ülkelerde aynı olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımlar altında her ülke, bol olarak sahip olduğu faktörün daha ucuz olması sebebiyle yoğun olarak kullandığı malları ihraç edecek, göreceli olarak kıt olan faktör pahalı olacağı için yoğun olarak kullandığı malları ithal edecektir. Heckscher-Ohlin modeli ele alınan iki ülkenin faktör donatımına göre uzmanlaşmaya giderek refah kazançları elde edeceğini ortaya koymaya çalışmıştır (Saçık, 2009: 167).

Heckscher-Ohlin Teorisinin açıklamakta yetersiz kaldığı uluslararası ticaret türü, ölçek ekonomileri ve ürün farklılaşması gibi faktörlerin yer aldığı EİT kavramı tarafından açıklanabilmektedir. EİT kavramsal olarak, iki ülke arasında, aynı ürün ya da ürün grubunun, aynı dönemde ithal ve ihracıdır. Grubel ve Lloyd'a göre, bir endüstrinin ihracat değerinin aynı endüstrideki ithalat değeriyle tam olarak karşılanması EİT olarak tanımlanmaktadır. Yani aynı endüstri kapsamında yer alan ürünlerin hem ihraç hem de ithalatı EİT olarak tanımlanmaktadır (Ayдын, 2008: 17).

EİT, dış ticarete en çok kullanılan ticaret türüdür. Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun (AET) kurulmasıyla da EİT'nin önemi artmıştır. AET'nin kurulmasıyla bölge içinde serbest ticaret başlamış, farklılaştırılmış ürünlerin satılmasıyla üretim hacminin genişlemiş olduğu görülmüştür. Aynı endüstrinin ürünü olan ancak küçük farklılıklara sahip olan mallar tüketici zevk ve tercihlerindeki farklılıklar nedeniyle EİT'ye konu olmaktadır. EİT'nin diğer bir nedeni taşıma maliyetleri ve coğrafi bölgelerdir. Özellikle homojen mallar söz konusu olduğunda bu durum geçerlidir. Amerika gibi fiziki olarak büyük ülkelerde uç bölgelerdeki üreticiler ulaşım masrafları nedeniyle sınır komşusu olan yakın ülkelerden ithalat yoluyla hammadde teminine gitmeyi tercih etmektedirler. Üçüncü neden olan, dinamik ölçek

ekonomileri, ürün farklılaşmasıyla ilgili bir nedendir. Ülke bir ürün çeşidinde uzmanlaştığında birim maliyetlerde azalma görülecek ve ülke aynı mallardan daha fazla üretim fazlasını ihraç edecek aynı ürünün farklı çeşitlerini daha ucuza ithal etmiş olacaktır. Dördüncü neden ise toplam ürün derecesidir. Uluslararası ürün sınıflandırmasında basamak sayısı yani ürün çeşidi arttıkça EİT oranı da artmaktadır. Bir diğer nedenin de ülkelerin gelir dağılımlarındaki farklılıklar olduğu ortaya konmuştur (Yenilmez ve Bayraç, 2005).

2. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET KONUSUNDA YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Dış ticaret teorilerinde giderek önem kazanan EİT'nin ölçümüne yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. Literatürde EİT'yi konu alan bazı çalışmaları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Dış ticaret literatüründe EİT ile ilgili yapılan ilk kapsamlı çalışma, 1971 yılında Grubel ve Lloyd tarafından SITC kullanılarak 10 sanayileşmiş ülkenin 163 farklı endüstrisindeki EİT düzeylerini hesapladıkları çalışmadır. Çalışmanın sonucunda, söz konusu dönemde tarifelerdeki azalmalara bağlı olarak EİT'de artış olduğu bulunmuştur.

Bergstrand (1990)'ın yaptığı çalışmada 14 sanayileşmiş ülke için makine ve ulaştırma araçları endüstrisinde EİT belirleyicilerini analiz etmek için G-L endeksini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda, ülkelerin GSYH'sının artması, ülkeler arası GSYH ve kişi başına gelir farklarının azalması, ülkeler arasında ortak sınırın olması, ortalama sermaye-emek oranının azalması ve sermaye emek oranı eşitsizliğinin azalması gibi durumlarda EİT oranının arttığını tespit etmiştir.

Stone ve Lee (1995)'nin yaptıkları çalışmada 68 ülkeyi G-L endeksini kullanarak toplam ihracat içinde sanayi malları ihracatının %25'in üstünde ve altında olmasına göre sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülke olarak sınıflandırılmıştır. Tüm ülkeler için yapılan analizde ürün farklılaştırılması, ölçek ekonomileri ve ticaret eğilimi değişkenlerinin EİT üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu, ulaşım masrafları ve ticaret dengesizliğini temsilen kullanılan değişkenlerin ise EİT'de negatif ve anlamlı etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Sanayileşmiş ülkeler için tüm ülkeler ile yapılan analizdekine benzer sonuçlara ulaşıırken sanayileşmemiş ülkeler için yapılan analizlerde ulaştırma masraflarının işaretinin beklentilerin aksine pozitif çıktığı görülmüştür.

Brühlhart ve Thorpe (2001)'in yaptıkları çalışmada, NAFTA ülkelerinin 1980-1998 yılları arasında SITC 0-8 aralığı ve SITC 5-8 aralığı bağlamında EİT düzeylerindeki değişimi gözlemlemişlerdir. ABD'nin dünya ile yapmış olduğu ticarete, SITC 0-8 aralığında 1980 yılında 0,45 olan EİT düzeyi 1998 yılında 0,66'ya, Kanada'nın 0,53'ten 0,67'ye, Meksika'nın ise 0,27'den 0,61'e yükseldiği gözlemlenmiştir. Brühlhart (2009), 1962-2006 yılları verileri ile tüm dünya ülkelerinin EİT düzeyleri ve EİT'nin en yüksek olduğu sektörleri detaylı şekilde incelemiştir. Dünya ticaretinde EİT'nin artan trend gösterdiği ve ekonomilerin sektörel yapı itibarıyla birbirlerine benzer hale geldikleri sonucuna ulaşmıştır. Sektörel EİT analizinde SITC düzey 5 seviyesinde, 1962 yılında 0,099 endeks değerine sahip olan başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri için endeks 2006 yılında 0,352 seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca en yüksek EİT düzeyinin 0,368 endeks değeri ile makine ve ulaştırma araçları sanayinde olduğu bulunmuştur.

Küçükahmetoğlu (2001), Türkiye'nin AB, AB dışı ve dünya ülkeleri ile yaptığı EİT değerlerini 1989-1998 dönemi için hesaplamıştır. Endeksin yıllar itibarı ile arttığını gözlemlemiştir. Çalışmanın sonucunda gümrük birliği sonrası dönemde AB ile olan EİT değerlerinde yükselme olduğu ve standart teknoloji ürünlerindeki EİT'in, ara ve ileri teknoloji ürünlerindeki EİT düzeylerinden daha yüksek olduğu belirtilmiştir. AB dışı ülkeler ile yapılan EİT'de ilk sırada standart teknoloji ürünleri yer alırken 1990'dan sonra ara teknoloji ve ileri teknoloji mallarının payının artma eğilimine girdiği görülmüştür. Dünya ülkeleri ile yapılan EİT'te ise ilk sırayı standart teknoloji ürün grubunun aldığı ve 1990'dan sonra standart teknoloji ürünleri, ara teknoloji ve ileri teknoloji ürünlerinde artış gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çepni ve Köse (2003)'ın yaptıkları çalışmada, AB-OECD-Türkiye'nin EİT düzeylerini 1989-1999 dönemi için araştırmışlardır. AB-Türkiye arasındaki EİT düzeyi OECD ile Türkiye arasındaki EİT düzeyinden fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Başkol (2010), Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticareti 1992-2009 dönemi için incelemiştir. Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaretin daha çok EAT niteliğinde olduğunu özellikle demir-çelik ve kimya ürün gruplarında EİT yapısı görüldüğünü belirtmiştir.

Erün (2010), Türkiye ile AB ülkeleri arasında gıda ve canlı hayvan sektörü toplamında ve alt sektörlerinde hesaplanan G-L endeksi ve birim değer oranları analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye ile AB-15 ve AB-27 arasında mevcut EİT'de yüksek kalite dikey EİT yapısının var olduğu, tek tek ülkeler için yapılan analize bakıldığında düşük kalite dikey EİT yapısının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışkan (2010), Türkiye-AB ticaretinde EİT olgusunu 1990-2007 dönemi için analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin AB ile yaptığı ticarete EİT payının istikrarlı bir şekilde arttığı ancak bazı ana SITC endüstrilerinde EİT oranı %75'leri aşarken, bazı endüstrilerde ise %20 seviyesinde olduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin AB ile dış ticaretinin halen EAT şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yurttaçıkılmaz (2013), Türkiye'nin AB pazarında EİT açısından avantajlı olduğu ürünlerin belirlenmesi konusunda araştırma yapmıştır. Türkiye'nin sanayi malları ile makine ve ulaşım araçları sektöründe genel olarak karşılaştırmalı üstünlüğü giderek artarken, tekstil sektörünü de içeren çeşitli mamul eşya sektörü ise giderek zayıfladığı sonucunu çıkarmıştır.

Yergin vd. (2014)'nin yaptıkları çalışmada 1990 -2008 dönemleri arasında, Türkiye ve AB-15 arasındaki dış ticaret ve gümrük birliğinin marjinal endüstri içi ticarete (MEİT) etkisi ve EİT karşılaştırılmasını incelenmiştir. Türkiye ve AB-15 ülke arasındaki MEİT incelendiğinde 0-4 gruba ait birincil mallarda, MEİT oranlarında önemli ve istikrarlı değişim görülmemiş fakat dış ticaret hacminde artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın 5-8 sanayi mallarında ise dış ticaret hacminde artış olmakla beraber, MEİT oranlarında değişim görülmüştür.

3. TÜRKİYE VE KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİ

Türkiye, çoğunluğu komşu ve yakın ülkelerle oluşturduğu bölgesel kuruluşlar içinde karşılıklı dış ticaretin artırılmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede oluşturulan üç önemli kuruluş KEİ, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'dir (TİM Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu, 2015: 71).

Tablo 1: Türkiye ile Seçilmiş Ülke Gruplarının Yapmış Oldukları İhracat Rakamları

İHR. (MİLYAR \$)	2015	2016	2017
OECD	75.368	77.051	82.501
İİT	42.737	41.232	45.134
KEİ	14.590	13.078	15.636
BDT	10.568	7.749	9.104
EİT	9.566	9.602	8.105
TÜRK CUMH.	5.289	3.992	4.165
EFTA	6.202	3.266	1.638

Kaynak: TÜİK (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=6¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809>, Erişim tarihi: 01.04.2018

Tablo 2: Türkiye ile Seçilmiş Ülke Gruplarının Yapmış Oldukları İthalat Rakamları

İTH. (MİLYAR \$)	2015	2016	2017
OECD	101.502	100.483	115.924
İİT	22.406	23.178	31.958
KEİ	31.525	24.183	30.605
BDT	27.152	20.728	26.079
EİT	9.310	7.739	11.206
TÜRK CUMH.	2.687	2.604	3.184
EFTA	3.137	3.161	7.776

Kaynak: TÜİK (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=6¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809>, Erişim tarihi: 01.04.2018

Seçilmiş ülke grupları ve bölgesel kuruluşlar arasında KEİÖ'nün, 2017 yılında Türkiye ihracatındaki payı ortalama %9, ithalatındaki payı ise ortalama da %13'dür. Türkiye'nin son 3 yılda bölgesel kuruluşlarla yaptığı dış ticaretin toplam dış ticaret hacmi içindeki payının gerilediği görülmektedir. Ülkemizde yaşanan jeopolitik gelişmelerin ve bu teşkilatlar içinde bulunan bazı ülkeler ile siyasi ilişkilerimizin bozulması ve taşımacılık alanında yaşanan sıkıntılar gerilemenin nedenleri olarak gösterilebilir.

KEİÖ 1992 tarihinde kurulan ve Karadeniz havzasındaki ülkelerin ekonomik işbirliğini amaçlayan uluslararası kuruluştur. Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan ve Sırbistan kurucu üye ülkeleridir (Karadeniz Ekonomik İşbirliği, 2018). Üye ülkelerden Türkiye, Bulgaristan, Rusya, Gürcistan, Romanya ve Ukrayna'nın Karadeniz'e kıyıları bulunmaktadır. Diğer ülkeler ise Karadeniz'e yakın ülkelerdir.

KEİÖ'nün kurulmasındaki amaç, üye ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak aralarında gerçekleştirilmeye istenilen ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerini çeşitlendirmek ve daha fazla geliştirerek Karadeniz havzasının barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını sağlamaktır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Bu bölgedeki ülkelerin halkları uzun yıllar boyunca birbirleriyle kültür etkileşiminde bulunmuşlardır. Bu sebepten ötürü yaşam biçimleri, yemek zevkleri gibi birçok kültürel özellik bakımından birbirine benzemektedirler. Bunun sonucunda benzer mallar tüketiyor oluşları, talep benzerlikleri dış ticarete de yansımıştır.

3.1. Türkiye İle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi

3.1.1. Kapsam ve Veri Seti

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ile KEİ kurucu üye ülkeleri (Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Ukrayna, Yunanistan ve Sırbistan) arasındaki EİT'yi analiz etmektir. 1992-2017 dönemi için Türkiye'nin KEİ üye ülkeler ile arasındaki EİT endeks değerleri literatürde en sık kullanılan G-L endeksi kullanılarak hesaplanmıştır. TÜİK veri tabanından elde edilen Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) dış ticaret verileri kullanılmıştır.

3.1.2. Yöntem

EİT'nin ölçülmesinde statik ve dinamik olmak üzere iki farklı ölçüm yöntemi kullanılmaktadır. Balassa, G-L, Aquino vb. statik karakterli ölçüm yöntemleriyken, Hamilton-Kniest ve Brühlhart marjinal EIT endeksleri dinamik karakterli ölçüm yöntemleridir.

Türkiye ile KEİÖ üye ülkeleri arasındaki EİT, 1992-2017 dönemini kapsayarak standart G-L endeksi ile hesaplanmıştır. EİT'yi ölçme amacıyla çeşitli yöntemler geliştirilmesine rağmen, yaygın olarak kullanılan yöntem G-L yöntemidir.

$$B_i = \frac{\sum_i^n [(X_i+M_i)-(X_i-M_i)]}{\sum_i^n (X_i+M_i)} \text{ veya } B_i = 1 - \frac{|X_i-M_i|}{(X_i+M_i)} \text{ şeklinde gösterilebilir.}$$

Formülde yer alan “X” bir malın ihracatını, “M” ise malın ithalatını göstermektedir. B_i , EİT'nin değerini göstermektedir. Endeks 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Bir endüstride ihracat ithalata eşit ise söz konusu endüstride EAT'nin olmadığı ve EİT'nin tam olduğu anlamına ($B_i=1$) gelmektedir. Eğer endüstride ihracat yapılırken, hiç ithalat yapılmıyorsa (ya da ithalat yapılırken hiç ihracat yapılmıyorsa), söz konusu endüstride EAT'nin olduğu ve EİT'nin olmadığı anlamında $B_i=0$ olacaktır. İhracat ve ithalat rakamları birbirine yaklaştığında, B_i değeri 1'e yaklaşacaktır. G-L endeksi, statik bir ölçüm yöntemi olduğundan dolayı, iki dönem arasındaki değişimin yapısını ölçmemektedir.

3.1.3. Bulgular

Bu bölümde standart G-L endeksi kullanılarak 1992-2017 dönemi için Türkiye ile KEİ üye ülkeleri arasındaki dış ticarete EİT'nin yapısı incelenmiştir.

EİT düzeylerinde meydana gelen yükselme, ülkelerin karşılıklı olarak benzer malları talep ettiklerinin bir göstergesidir. EİT'nin yüksek olması aynı zamanda ülkelerin ekonomik yapılarındaki benzerliklerin arttığını göstermektedir. SITC 3 ana grupları itibarıyla, EİT bakımından ülkelerin ve endüstrilerinin performansları konusunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 3: KEİ Ülkelerinin Türkiye ile Endüstri İçi Ticaret Rakamları (Yüzde%)

%	Yun.	Bulg.	Rom.	Arnv.	Ukr.	Rus.	Mld.	Gürc.	Azrb.	Sırb.	Erm.
1992	75	48	80	8	56	59	1	70	51		
1993	99	52	67	8	15	49	2	77	66		
1994	76	81	86	5	24	87	30	55	12		
1995	97	62	90	4	37	74	63	84	23		
1996	90	60	83	29	51	88	99	45	28		
1997	81	60	95	15	53	97	82	55	30		
1998	92	73	84	11	43	76	59	71	26		
1999	82	88	80	4	45	39	68	89	30		
2000	99	70	65	8	41	28	42	91	58		
2001	71	86	89	9	55	42	17	93	51		
2002	69	85	92	9	48	46	20	85	43		
2003	63	94	95	7	50	40	36	73	55		
2004	67	96	84	17	37	34	58	79	50		
2005	78	99	87	15	47	31	55	96	56		
2006	78	97	93	11	53	30	45	91	59	29	0
2007	59	97	92	14	49	33	53	61	30	25	0
2008	64	92	94	21	52	34	51	68	35	23	0
2009	81	89	98	3	48	28	84	54	18	30	0.4
2010	97	93	85	52	49	35	85	54	28	52	1
2011	75	79	86	63	52	40	92	44	22	75	75
2012	56	75	87	55	58	40	75	25	23	70	95
2013	50	83	84	47	65	43	97	27	20	72	34
2014	55	83	94	46	57	38	92	27	18	70	0
2015	85	85	96	29	49	29	96	33	21	65	0
2016	90	90	94	13	66	21	72	30	35	66	0,16
2017	95	83	88	12	65	25	77	30	41	73	1

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Bu tabloda KEİ ülkelerinin Türkiye ile EİT rakamları hesaplanmıştır. EİT'nin %50 den fazla olduğu durumlarda EİT'nin yoğun bir biçimde gerçekleştiği söylenebilir. Bu EİT rakamlarının yüksek olmasında ülkelerin AB üye olup gümrük birliği avantajını kullandığı ya da ülkeler arası kendi aralarında gümrük vergisi ve kısıtlamaları kaldırarak serbest ticaret anlaşmalarına gidilmesinin etkisi yüksektir.

Analize konu olan KEİÖ'ye üye ülkelerden; Romanya, Yunanistan, Bulgaristan AB'ye üyesi ülkelerdir. Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkeler ise Arnavutluk, Gürcistan, Sırbistan'dır. Sırbistan 2006'da bağımsızlığını ilan ettiği için 1992-2006 yıllarının verisi bulunmamaktadır.

Tablo 4: Türkiye ile Gerçekleştirilen En Yüksek ve En Düşük EİT Oranına Sahip Ülkeler

EN YÜKSEK EİT	EN DÜŞÜK EİT
Romanya - %87.23	Ermenistan - %17.21
Bulgaristan - %80.76	Arnavutluk - %19.8
Yunanistan - %77.84	Azerbaycan - %35.73

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye ile Karadeniz Ekonomik Topluluğu ülkeleri arasında, 1992-2017 dönemleri için ortalamada en fazla EİT %87.23 oranıyla Romanya ile gerçekleşmiştir. Romanya'yı Bulgaristan %80.76 oranıyla takip etmektedir. Bu ülkeleri %77.84 oranıyla Yunanistan izlemektedir. En düşük EİT gerçekleştirdiğimiz ülkelerin başında Ermenistan (%17.21), ikinci olarak Arnavutluk (%19.8) son olarak da Azerbaycan (%35.73) gelmektedir.

Tablo 5: Romanya ile Gerçekleştirilen EİT'nin Ürün Gruplarına Göre Analizi

2017		İhracat \$	İthalat \$	EİT%88
Romanya	0 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	203.182.774	140.651.056	0.81
	1 İçki ve tütün	30.896.383	532.719	0.03
	2 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	44.074.664	264.506.801	0.28
	3 Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	34.365.705	123.065.529	0.43
	4 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	1.820.611	5.998.403	0.46
	5 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	247.686.080	185.858.255	0.85
	6 Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	1.192.642.341	650.315.702	0.70
	7 Makineler ve ulaştırma araçları	964.344.374	957.689.114	0.99
	8 Çeşitli mamul eşya	418.871.731	119.022.061	0.44
	9 SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavülde olmayan, paralar, parasal tabanlı altınlar)	1.461.664	32.569.676	0.08

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye ile Romanya Balkanlarda birbirinin en büyük ticaret ortaklarıdır. Kökleri tarihe dayanan güçlü, siyasi, ekonomik, kültürel bağlar bulunmaktadır. EİT en fazla gerçekleştiği yıl 1999 yılıdır ve %98 olarak gerçekleşmiştir. 2017 verilerinde Romanya ile Türkiye arasında en fazla ithalat; makineler ve ulaştırma araçlarında, en fazla ihracat ise başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda görülür. EİT'nin ise en fazla makineler ve ulaştırma araçlarında olduğu görülmektedir. EİT'nin %50'nin altında gerçekleştiği ürünlerde ya ithalatımız ya da ihracatımız daha yüksek gerçekleşmektedir. Bu durumda EAT'nin gerçekleştiği söylenebilir.

Tablo 6: Bulgaristan ile Gerçekleştirilen EİT'nin Ürün Gruplarına Göre Analizi

2017		İhracat \$	İthalat \$	EİT%99	
Bulg.	0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	90.821.998	127.253.569	0.83
	1	İçki ve tütün	2.693.485	678.995	0.40
	2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	181.414.217	247.748.647	0.84
	3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	90.321.546	872.052.028	0.18
	4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	5.572.811	21.220.240	0.41
	5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	203.920.280	164.759.816	0.89
	6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	1.307.682.914	828.569.878	0.77
	7	Makineler ve ulaştırma araçları	522.561.157	352.182.277	0.80
	8	Çeşitli mamul eşya	398.686.166	149.515.077	0.54
	9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavülde olmayan, paralar, parasal tabanlı altınlar)	117.837	9.143.983	0.02

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Bulgaristan'ın demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle beraber Türkiye ile aralarındaki ticari ilişkiler gelişme kaydetmiş ve iki ülke arasında temaslar artmıştır. EİT'nin en fazla gerçekleştiği yıl 2017'dir ve %99 olarak gerçekleşmiştir. 2017 verilerinde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ihracatın en fazla başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda olduğunu ithalatın en yüksek mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünlerde olduğunu görüyoruz. EİT'nin en fazla gerçekleştiği ürün grubu ise başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleridir.

Tablo 7: Yunanistan ile Gerçekleştirilen EİT'nin Ürün Gruplarına Göre Analizi

2017		İhracat \$	İthalat \$	EİT%95	
Yun.	0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	102.987.691	48.998.784	0.64
	1	İçki ve tütün	2.102.731	527.034	0.40
	2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	22.993.779	212.404.021	0.19
	3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	272.771.830	1.002.080.284	0.42
	4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	138.31	379.814	0.07
	5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	156.275.133	218.066.655	0.83
	6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	538.034.328	255.479.047	0.64
	7	Makineler ve ulaştırma araçları	350.711.112	57.532.129	0.28
	8	Çeşitli mamul eşya	208.041.686	22.419.014	0.19
	9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar (tedavülde olmayan, paralar, parasal tabanlı altınlar)	8.688.926	15.181.455	0.72

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişki 1999 yılı itibariyle işbirliğine dayalı yeni bir döneme girmiş, bu çerçevede iki ülke arasında ilişkiler gelişmeye başlamıştır. 1993 ve 2000 yıllarında Yunanistan ile yapılan en yüksek EİT rakamı %99 olarak gerçekleşmiştir. 2008 de başlayan küresel ekonomik krizin borç krizine dönüşmesiyle birlikte Yunanistan'da 2009-2014 döneminde toplamda %25 küçülme gözlemlenmiştir. 2013 yılında Türkiye ile en düşük EİT'yi gerçekleştirmiştir (%50). 2017 yılı verileri Türkiye ile Yunanistan arasında en fazla ihracatın, başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar grubunda, en fazla ithalatın mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünlerde gerçekleştiği görülmektedir. En fazla EİT başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleridir.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ile KEİ kurucu üye ülkeleri arasındaki EİT'yi analiz etmektir. KEİ 1992 tarihinde kurulan ve Karadeniz havzasındaki ülkelerin ekonomik işbirliğini amaçlayan uluslararası kuruluştur. Türkiye ile KEİ üye ülkelerinin EİT'yi konu alan bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Çalışmada, Türkiye'nin KEİ üye ülkeler ile arasındaki EİT endeks değerlerini belirlemek amacıyla G-L endeksi kullanılmıştır. Farklı yöntemler geliştirilmiş olsa da EİT'nin hesaplanmasında yaygın olarak kullanılan G-L endeksidir.

Coğrafi yakınlık, talep benzerlikleri, piyasa büyüklükleri doğrultusunda ülkenin avantajlı olduğu durumlar belirlendiği takdirde uluslararası piyasalarda rekabet gücünü ve EİT'yi arttırarak ekonomik büyüme sağlanabilir. Birbirine komşu ülkeler arasında karşılıklı olarak ticareti engelleyen kota, tarife vb. engelleri kaldıran ülkeler arasında EİT artmaktadır. Çalışmaya konu olan Türkiye ve KEİÖ'ye üye ülkeler de birbirlerine coğrafi olarak yakın ülkelerdir.

Bu çalışmada 1992-2017 yılları arasında Türkiye'nin; Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ile EİT'nin yüksek, Ermenistan, Azerbaycan ve Ukrayna ile EİT'nin düşük olduğu görülmüştür. Türkiye'nin Romanya ile EİT endeksi %88, Bulgaristan ile %83, Yunanistan ile %75 olarak gerçekleşirken, Türkiye'nin Ermenistan ile EİT endeksi %18, Arnavutluk ile %28 Azerbaycan ile ise %30 olarak bulunmuştur. EİT'nin yüksek çıktığı ülkeler, AB'ye üye ülkelerdir. Burada gümrük birliği avantajının da etkisi yüksektir. EİT'nin düşük çıkmasında; Ermenistan ile olan siyasi sorunlarımız, Arnavutluk'un çok uzun yıllar baskıcı bir rejime sahip olması ve kapalı bir ekonomiye sahip olması etkindir. Azerbaycan ile olan ilişkilerimizde ise Türkiye'nin ekonomi politikalarının daha çok AB ülkelerine yönelik olmasından kaynaklanan eksiklikten kaynaklanmaktadır.

EİT'nin yüksek olması sonucunda ülkelerde, karşılıklı ticaretin arttığını buna bağlı olarak refah artışlarının görüldüğü söylenebilir. KEİ üye ülkelerin halkları uzun yıllar boyunca birbirleriyle kültür etkileşiminde bulunduğundan, yaşam biçimleri, yemek zevkleri gibi birçok kültürel özellik bakımından birbirine benzemiştir. Bunun sonucunda benzer mallar tüketiyor oluşları, talep benzerlikleri, tüketim alışkanlıklarının birbirine yakınsadığı, ekonomik yapılarının birbirine benzediği ve bu durumların dış ticarete de yansması beklenen bir sonuçtur. Talep benzerlikleri değişmediği, siyasal bir anlaşmazlık olmadığı sürece ilerleyen zamanlarda da aynı ülkeler ile benzer sonuçlar çıkması düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altay, H., Özcan, S. E. ve Çınar, İ. T. (2015). Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) Pazarında Endüstriler Arası Ve Endüstri İçi Ticaret Açısından Avantajlı Olduğu Ürün Gruplarının Belirlenmesi 1995-2007. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 159-170.
- Aydın, A. (2008). *Endüstri İçi Ticaret: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başkol, M. O. (2010). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi. *International Conference On Eurasian Economies*, 386-391.
- Bergstrand, J. (1990). The Heckscher-Ohlin-Samuelson Model, The Linder Hypothesis and the Determinants of Bilateral Intra-Industry Trade. *The Economic Journal*, 100(403), 1216-1229.
- Brühlhart, M. (2009). An Account of Global Intra-Industry Trade 1962-2006. *The World Economy*, 32(3), 401-459.
- Brühlhart, M. ve Thorpe, M. (2001). Export Growth of NAFTA Members, Intra- Industry Trade and Adjustment. *Global Business and Economics Review*, 3(1), 94-110.
- Çalışkan, Ö. (2010). Türkiye - AB Ticaretinde Endüstri içi Ticaret Olgusu, 1990-2007. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28, 1-45.

- Çepni, E. ve Köse, N. (2003). Intra-Industry Trade Patterns of Turkey A Panel Study. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(3),13-28.
- Dixit, A. ve Stiglitz, J. (1977). Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity. *American Economic Review*, 67(3), 297-308.
- Erün, G. (2010). Türkiye ile AB, Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 71-78.
- Falvey, R. (1981). Commercial Policy and Intra-Industry Trade. *Journal of International Economics*, 11(4), 495-511
- Grubel, H. (1967). Intra-Industry Specialization and the Pattern of Trade. *The Canadian Journal of Economics and Political Sciences*, 33(3), 374-388.
- Grubel, H. ve Lloyd, P. (1975). *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. London: MacMillan Press.
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği (2018), URL: https://tr.wikipedia.org/wiki/Karadeniz_Ekonomik_işbirliği, Erişim Tarihi: 01.03.2018.
- Krugman, P. (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade. *Journal of International Economics*, 9, 469-479.
- Küçükahmetoğlu, O. (2001). Endüstri-İçi Ticaret ve Türkiye. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 129-153.
- Lancaster, K. (1980). Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition. *Journal of International Economics*, 10, 151-175.
- Saçık, S. (2009). Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açından Bir İnceleme. *KMÜ İİBF Dergisi*, 16, 162-171.
- Stone, J. ve Lee, H. (1995). Determinants of Intra-Industry Trade: A Longitudinal, Cross-Country Analysis. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 131(1), 67-85.
- Şahin, D. (2015). Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Endüstri-İçi Ticaretin Analizi: Türkiye ve Çin Örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 1-9.
- TÜİK (2018). URL: <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=6¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809>, Erişim tarihi: 01.04.2018
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2018). URL: http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 05.06.2018.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2015). Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu. URL: http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/ekonomi_dis_ticaret_raporu_2015.pdf, Erişim Tarihi: 13.06.2018.
- Verdoorn, P. (1960). The Intra-Bloc Trade of Benelux. In: Robinson E.A.G. (eds) Economic Consequences of the Size of Nation. *International Economic Association Conference Volumes Palgrave Macmillan*. London. 291-329.
- Yenilmez, F. ve Bayraç, N. (2005). Türkiye - Almanya Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Gelişimi ve Endüstri İçi Ticareti Etkileyen Ülke Değişkenleri. *Hukuk, Ekonomi, Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Ekim-2005, sayı:44. URL: <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=T%DCRK%DDYE-ALMANYA%20ARASINDAK%DD%20END%DCSTR%DD%20%DD%C7%DD%20T%DDCARET%92%DDN%20GEL%DD%DE%DDM%DD%20VE%20END%DCSTR%DD%20%DD%C7%DD%20T%DDCARET%DD%20ETK%DDLEYEN%20DCLKE%20DE%D0%DD%DEKENLER%DD&kimlik=1128247765&url=makaleler/fyenilmez-hnbayrac-1.htm>, Erişim Tarihi:13.06.2018.

- Yergin, H., Mercan, M. ve Yılmaz, Ö. (2014). Türkiye-AB (15 Ülke) Arasındaki Dış Ticaret ve Gümrük Birliği'nin Marjinal Endüstri - İçi Ticarete Etkisi ve Endüstri - İçi Ticaretle Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(3), 367-382.
- Yurttaçıkılmaz, Ç. (2013). Türkiye'nin AB Pazarında Endüstri İçi Ticaret Açısından Avantajlı Olduğu Ürünlerin Belirlenmesi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-22.

ISSN 2618-6098 | e-ISSN 2651-2610

BEMAREJ
Business, Economics and Management Research Journal

<http://dergipark.gov.tr/bemarej>
bemarej@gmail.com